

A HUSZADIK SZÁZAD KÖNYVTÁRA

4.

TARDE RENDSZERE

*

IRTA

VÁMBÉRY RUSZTEM

KÜLÖNLENYOMAT A HUSZADIK SZÁZAD-BÓL

BUDAPEST

POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KIADÁSA

1904

Révai és Salamon Budapest, VIII. ker., Üllői-út 18.

Motto: „Ha a filozofus egyszer egy kedvencz elvet felállított, mely talán a természeti jelenségek egy részére talál, úgy ez elvet az egész teremtésre kiterjeszti s *minden* jelenséget arra vezet vissza, még ha annak a legerőszakosabb és legkülönösebb magyarázatot kell is adnia.“
(Hume.)

Ama ritka nagy szellemek, kiknek osztályrészül jutott, hogy az emberiség gondolatkinsét új eszmékkel vagy régi eszmék új alkalmazásával gazdagítsák s a kik ez eszmékben a leges in aeternum valituras egy cseppjének kifejeződését vélik felismerni, gyakran esnek áldozatul a felfedező tragikumának, mely a részleges igazságban az egész igazságot — *the whole truth and the sole truth* — láttatja velük. Miként a paleontologus valamely őslény oldalbordájából a bibliai teremtés mintájára képzeletben megalkotja az egész őslálatot, akként gyakran találkozunk a hajlandósággal, hogy az emberi psyche egy valónak felismert rugójából nem csak az egyén, nem csak az egész emberi társadalom, de az egész universum lélektana felépíttessék. Az igazság egy szilárd gránitkockájára támaszkodva a felfedező modern Archimedesként kiemeli sarkaiból az egész világot, mert miként Faust mondja:

Ein Luginsland ist bald errichtet
Um ins Unendliche zu schaun.

Azok, a kik az universum és az emberi mikrokosmos pályáit ily igazsággrészlet fényében vizsgálják, rendszerint elsüllyednek az egyoldalúságban, a tudomány adatai közül kiszedegetik azokat, melyek törvényük szolgálatába beállíthatók és csak keveseknek adatott a szellemi erő, hogy ily kivételes helyzetben az egyetemlegességet és a tények igazi arányát szem előtt tartsák.

E kevesek közül való volt Tarde¹ Gabriel, kinek a nyugati tudományos világát mély gyászba borító haláláról a magyar sajtó

¹ Tarde Gabriel pályáját mint bíró, később vizsgálóbíró kezdte Sarlat-ban, Dordogne kerület kis városában. Első munkájának megjelenése után az igazságügyminiszterium statisztikai ügyosztályának vezetőjévé, 1899-ben a Collège de France-on a modern filozófia tanárává nevezték ki, a hol 1904 május hó 12-én bekövetkezett haláláig működött. Az „Académie

nem vett tudomást. valószínűleg azért nem, mert szelleme és munkássága is csak igen kevesek számára törte át a magyar szellemi élet határain felállított német tudományos vámvonalat. Pedig azoknak, a kik a német filozófia mélységét csodálják és szajkómódra ismétlik a francia szellem felületességéről szóló babonát, épen nem lett volna kárára, ha benne megismerik ama modern francia bölcsélet egyik képviselőjét, mely a tudás imponáló terjedelmét a logika szívósságával a szellemesség aranyhidján köti össze. Noha munkásságának súlypontja a kriminalitás okaival és megjelenési formáival foglalkozó kriminológián és az ebből a büntetőjogra levont következtetéseken nyugszik, úgy az általános társadalomtudományi alapelve mégis annyira eredeti szerkezetű, hogy az előbbi megismertetésére feltétlenül praejudicialis. Sőt ha közelebbről nézzük Tarde kriminológiai munkásságát, úgy az csupán alkalmazási területül szolgál bölcséleti alapfelfogásának, mely a bűncselekményben és a büntetésben kiváltképen prægnans kísérleti és bizonyító anyagra talált. A tárgytól gyakran messze elcsapongó deduktív gondolkodás, mely Tardeot jellemzi, az incidenszerű fejtegetésekben maradandóbb igazságokat hozott felszínre, mint a minőnek alapfelfogása bizonyul.

Tarde alapfelfogása szerint — mely a *Les lois d'imitation* (1890) és a *Loi d'opposition* (1897) című munkájában részletes kifejtésre talál — a találmány és az utánzás mozgatja az emberi társadalmat, sőt minthogy a találmány a prius, voltakép a véletlen az, a minek a társadalom összes vívmányait tulajdonítja, úgy, hogy szerinte a leggeniálisabb találmányok is mindig egy ember szerencsés ötletének köszönhetők. Tökéletes ellentétben azzal az általa divatos előítéletnek keresztelt modern felfogással, mely a társadalmi életben természetes törvények uralmát ismeri fel, a mely szerint az ember az, a kit a környezet befolyásol, Tarde az emberi akaratban és értelemben találja a mozgató erőt. Ez hat az utánzás törvényének segítségével, már pedig az utánzás — miként Taine azt Tardenak a „Revue Philosophique” 1882-iki évfolyamában alapeszméjére vonatkozó első cikkéről szóló bírálatában írta számára — „az a kules,

des sciences morales et politiques” bölcsészeti osztályának 1901 óta volt tagja. Munkái a szövegben említetteken és számos folyóiratban — különösen a „Revue philosophique”-ben — megjelent értekezésein kívül a következők: *l'opposition universelle* (1897), *Essais et mélanges sociologiques* (1897), *Les lois sociales, esquisse d'une sociologie* (1898), *Les transformations du pouvoir* (1899), *L'opinion et la foule* (1901).

mely megnyitja majdnem az összes zárat. Még pedig nemcsak a társadalmi élet rejtélyeinek a kulcsa, hanem az egész világ-egyetemé. A répétition universelle az astronomiában mint gravitatio, a fizikai világban mint hullámmozgás, az élettanban mint átöröklés, a társadalom életében mint utánzás jut kifejezésre. Valamely emberi találmány, mely az utánzásnak új sorozatát nyitja meg, mint pl. a puskapor, szélmalom, a Morse-féle táviró felfedezése a társadalmi tudományokban ugyanazt a szerepet játsza, mint a biológiában valamely állati vagy növényi species keletkezése, vagy a fizikában a mozgásnak valamely új, a villamosság vagy a fény mellé sorozható alakja. Az általános ismétlés az, a mi lehetővé teszi a tudományt, mert a tények bármily csoportosítása csak ennek feltevésével képzelhető. Az utánzásra két törvény hat módosítólag: a refractio és az interferentia szabálya. Az első azt a változást jelenti, melyet az utánzás szenved, ha más fajba vagy nemzetbe jut, a másik abban a kölcsönhatásban nyilvánul, melyet két találkozó hullám, fajkép vagy utánzás egymásra gyakorol. Ha a találkozó társadalmi hullámok, vagyis az utánzások, dogmák vagy érdekek, meggyőződések vagy szenvedélyek ellentétesek, úgy erkölcsi stagnáció áll be, mely a kevésbbé becses hit vagy szenvedély feláldozásával ér véget a néplelekben ép úgy, mint az egyén lelkében. Mindezt természetesen gazdagon világítja meg történeti és főleg kulturtörténeti csodás bőségű ismereteiből vett példákkal. Azt Tarde ez alapfelfogása ellenére is kénytelen elismerni, hogy vannak hasonlóságok a társadalmak életében, melyek utánzás által nem jöhettek létre, így azok, melyek pl. az európai és az Amerika felfedezése előtti amerikai népek intézményei, szokásai, nyelvei közt találhatók. Ily esetben a hasonlóságokat az emberi természet egységében találja és a milieu azonosságában, mely ugyanazon szükségletek kielégítésére ugyanazokat a találmányokat hozta létre, bár itt sincs szerinte teljesen kizárva, hogy a hasonlóságot a történelem előtti időkben esetleg fenforgott utánzás okozta.

Mi ezek szerint a társadalom? »Une collection d'êtres en tant, qu'il sont en train de s'imiter entre eux ou en tant que, sans s'imiter actuellement ils se ressemblent et que leurs traits communs sont des copies anciennes d'un modèle«, vagyis röviden: emberek, kik egymást utánozzák vagy utánozták. A gazdasági és egyéb érdekeket, melyeket az emberi társadalmak ököinak szoktak tekinteni, Tarde következményeinek tekinti.

Ez az a végzetes csere, melynek Tarde nagy és egységében imponáló alapgondolata áldozatul esik. Vajjon az utánzás tényleg megmagyarázza-e az emberi aggregatumok létrejöttét? Kétségtelen, hogy a vallásos gyülekezetekben, a katonaságnál, az iskolában az ott levő egyének fokozottan utánozzák egymást, de azért aligha akad valaki, a ki egy imádkozó gyülekezetet, egy ezredet vagy egy iskolát mint oly egyének egyesülését írná körül, kik egymást utánozzák. Ép úgy, mint itt, a társadalomban is az utánzás okozat s nem ok, de különösen nem az egyetlen ok, mely a társadalmi életet létrehozza és mozgatja. A társadalom élettana az egyéni lélektan egy bár kétségtelenül igaz vonásából ép oly kevésbé magyarázható meg, mint a hogy az egyén megfejtéséhez lélektanán kívül anatómiai és fiziológiai tényezők ismeretére van szükségünk. De mikor Tarde az egymástól független kulturák hasonlóságát az emberi természet egységéből magyarázza, vagy mikor az utánzásnak refrakcióját a rasszbeli és fizikai környezetbeli különbségek által teszi érthetővé, úgy ő maga is kénytelen visszatérni egyrészt az általa lenézett természeti törvényekhez és a materiális okokhoz, másrészt a még inkább megvetett milieu elmélethez.

Ha az emberi társadalom tartalma kizárólag a találmányok utánzása, sőt ha Tarde szerint az utánzást számon tartó statisztika tökéletesedésével ez oly szerepet fog játszani, mint az érzékek a szerves életben és az emberi nem feltalálási képességének kimerültével még a jövőt is képes lesz megjósolni, ha szóval a történelmet Tarde csak azon tudománynak tekinti, mely a találmányok sorsával foglalkozik, úgy éles önbírálatával nem zárkozhatott el ama fontos kérdés magyarázatától sem, hogy minő okok vonják maguk után egyes találmányok elterjedését és mások elenyészését. Az okok fizikaiak és társadalmiak. Az utóbbiak ismét logikusak és metalogikusak. Logikus okok játszanak közre, ha a találmány azért terjed, mert hasznosságát felismerték. A haladás a kollektív gondolkodás egy neme, a mely új gondolatokat — találmányokat — termel. A régi és új találmányok logikus egyesülése vagy küzdelme ép úgy utja az egyéni, mint a társadalmi haladásnak. Az első találmányok akadálytalanul érvényesülnek, de mikor már bizonyos mennyiségű találmány létrejön, úgy ezek összeütközése némelyeket félreszorít, mások egyesülése pedig új találmányoknak tör utat. Egységes fejlődésről tehát nem lehet szó, hanem csak fejlődések sokaságáról. A *metalogikus* utánzás kívülről befelé, az eszmék

utánzásától azok elérésére szolgáló eszközök utánzása irányában hat. A társadalom magasabb rendei a találmányok első letéteményesei, ezektől terjednek át az alsóbb néprétegekre, a mint hogy az emberek azt utánozzák, a mit felsőbbnek tekintenek. E felsőség minden kultur-korszakban változik, a társadalmi viszonyok (találmány-komplexek) átalakulásával új kulturtípus áll elő s vele a faj, mely számára a legalkalmasabb. Ily kulturfaj az, mely szemeink előtt az Egyesült-Államokban képződik.

Az utánzás a divat és a szokás alakjában terjed, a mennyiben az, a mi a divatban életképes szokássá lesz. A Lois d'imitation VII. fejezetében Tarde az általa felállított törvények uralmát végigvezeti a társadalmi élet minden terén, a nyelvekre, vallásokra, kormányformákra, törvényhozásra, közgazdaságra, erkölcsre és művészetekre vonatkozólag. Hogy csak egyet említsünk az adatai nagy sokaságából, a *politikai életben* is a szokás és divat alakzatainak a konzervatív és liberális pártalakulás felel meg. A régi szokásokhoz való ragaszkodás korszakát az exkluzív hazafiság jellemzi, a divat korszakai ellenben kozmopolitikusak. A kozmopolitizmus korántsem a modern kor terméke, hanem az ókorban és középkorban is fellelhető. A görögöknél megtaláljuk a peloponesusi háború után, mikor Diogenes a haza fogalmának hiányát valóságos boldogságnak tekintette s magát »apolis«-nak nevezte. A renaissance-kor Olaszországa, Franciaország a XVI—XVIII. században köztudomásúlag kozmopoliták voltak. Valóságban mindenütt csak a két párt exisztál, melynek versengése a tengeremelléki népeknél, mint a földművelési és tengeri, a szárazföldieknél, mint agrárius és kereskedelmi ellentét, mint a vidék és a városok, mint a parasztok és ipari munkások küzdelme jelentkezik. A liberális-párt (parti novateur) a politikai alkotmányt az idegen kormányok megfigyeléséből meritett elméletek alapján kívánja átalakítani, a tory-k változtatás nélkül a múlt kormány formájának fentartására törekszenek. A végső eredmény mindig a divatot képviselő liberálisok győzelme és a hagyományokhoz legjobban ragaszkodó népeket is időnként a divat szele simítja végig. A feudalizmus, mely Európában a X. század során keletkezik találmány, mely »n'avait consisté, qu'à modeler la souveraineté sur la souveraineté et à étendre au territoire entier d'une grande nation les rapport féodaux auparavant circonscrits à la petite étendue d'un canton«, valamint találmány a modern kormányforma is, mely a kis olasz köztársaságokban született, sőt a legujabbkori

militarizmust is, mely nyilván az európai és napjainkban az ázsiai népek közt is kiélesedett érdekellentét folyománya, kizárólag az utánzásból igyekszik megmagyarázni. Maga a jog is — miként azt *Tarde Les transformations du droit* (1893) című és a Lois d'imitationnak a törvényhozásról szóló részét önállóan kifejtő munkájában bemutatja — eleinte a családra szorítkozott és utánzás nem pedig az egységes fejlődés által vált az egész emberiség rendjét szabályozó élvvé. Kétségtelen, hogy Tarde kissé túlmegy alapgondolatának megengedett hatáskörén, mikor tagadja, hogy modern büntető kodexeink a magán- vagy törzsi boszúból, a modern család a patriarchalizmuson át a matriarchatusból, a magántulajdon a családi tulajdonon keresztül a törzsi tulajdonból stb. fejlődött, csak azért, hogy az utánzás törvényének egyeduralmát biztosítsa. A szemrehányás, melyet ezért Tardenak egyik bírálója Girard tett,¹ teljesen jogosult. Nem érdektelen a következtetés, melyet Tarde a múltban uralkodott utánzásból a jövőre nézve levon. Miként az élettanban minden faj a végtelen progresszió felé törekszik, akként minden társadalmi találmánynak is az a hajlandósága, hogy a végtelenségbe terjedjen. Az utánzás azon munkálkodik, hogy a saját útjában álló fajt, nemzeti előítéleteket és mesterséges akadályokat elhárítsa és a népek egységét előmozdítsa. A jövő homályában tehát szemei előtt egy hatalmas emberi birodalom lebeg, mely a *pax romana* fenségéhez hasonló. De e kozmopolita áradat elapadásával, mely az erkölcsök szelidülésének alluviumát hagyja hátra, nem lehetetlen, hogy a társadalmi élet csak átmenetül szolgál az emberi egyéniség felvirágzásához. «Alors éclora la plus haute fleur de la vie sociale, la vie esthétique, qui exception si rare encore et si incomplète parmi nous se généralisera en se consommant.»

Arra a Tarde elméletében leglényegesebb kérdésre, hogy miként jönnek létre a találmányok, a választ a *La logique sociale* (1895) című munkájában adja meg. Ebben a társadalmat egy aggyal hasonlítja össze, melynek gondolati tünetényei meggyőződésekké és vágyakká oldhatók fel. E két alapjelenség a társadalmi lélektan kiindulópontja. A nemzet fejlődésének minden szakában a meggyőzések és vágyak bizonyos összeggel rendelkeznek, melyeket a társadalmi teleológia és logika szabályai szerint szétoszt életének különböző területei közt.

¹ Revue philosophique. XXXVI. 535—542.

A nemzet maga mint komplex syllogismus fogható fel, melynek nagy praemisszái a törvények; kis praemisszái minden polgár köznapi tényeiből állnak, következménye pedig, mindaz a mi történik. Ennek előrebocsátásával megállapítja, hogy a találmányok létrejöttüket a társadalmi és vitális okok által feltételezett geniusoknak köszönik. Az új találmány mindig a régiek egybevetéséből keletkezik, tehát mindaz, a mi az emberek érintkezését előmozdítja (közlekedés, nagy államok) a találmányok feltételeinek is kedvez. A találmány ép úgy, mint az utánzás logikai harczők és megegyezések egymásutánja. A logika e törvényének uralmát Tarde a társadalmi élet egyes terein ép úgy sorra bizonyítja, mint az utánzásét, melynek szolgálatában áll.

Tarde maga is érezte, hogy az utánzás egymagában nem nyújtja a kulturfelföldés kielégítő magyarázatát s mikor a természet törvényeit mint mythost kizárja a magyarázathoz, a logika törvényében igyekszik az utánzási elmélet számára biztos alapot találni. De ez még édes keveset magyaráz. Azt hisszük igaza van *Wróblewska*-nak,¹ mikor szójátéknak nevezi, ha Tarde a társadalmat az agyvelővel, a haladást a kollektív gondolkodással azonosítja, s ha az utánzások és találmányok küzdelmei és megegyezései helyett a társadalmi syllogismuszok küzdelmeiről és megegyezéseiről beszél. Hogy a társadalmi syllogismus létrejöhesse, előbb a társadalomnak kell létrejönnie, az ennek módjára vonatkozó válasszal pedig Tarde adós maradt.

Tarde elmélete, mely miként *Gumplowicz* nem egész helytelenül állítja² az organikus elméletek tulhajtásának reakciója, alapjaiban korántsem eredeti. *Hegedűs Lóránt* — tudtommal az egyedüli, a ki a magyar irodalomban Tarde-dal foglalkozott — már reámutatott,³ hogy a társadalmi alakulatoknak az a fel-fogása, mely azokat egyes egyénektől koncentrikus körökben kiáradó suggestio eredményeinek tekinti, nem egyéb, mint *Emerson* és *Carlyle* történeti iskolája. Tosti szerint⁴ Tarde elmélete a világ organikus egységének elméletéből ered, melyet *Vico* megjósolt és *Hegel* kifejtett, *Miss Sarah E. Simons* azt bizonyítja, hogy úgy *Bagehot* mint *Sir Henry Maine* megelőzték

¹ Archiv für Geschichte der Philosophie IX. 514.

² Sociologische Essays 1899. 137.

³ A szociológia sarktétele 45. old.

⁴ „Tarde's sociological theories“ idézve Quiros-nál: Nuevas theorías de la criminalidad 1898. 129. old. 1. j.

Tarde-ot,¹ Ward² Michailowsky-nak »A hősök és a tömeg« című munkájában találja meg Tarde elméletének alapját, sőt akad író,³ a ki nemcsak Alibert⁴ és Quetelet-ben⁵ fedezi fel Tarde forrásait, hanem Spencer-nek egy meg nem irt könyvét⁶ idézi Tarde précurseur-jeként. Hozzátehetem ehhez, hogy Leibniz, kinek monád elméletére Tarde saját filozófiai álláspontját visszavezeti⁷ az emberi haladást általában Psittacismus gyanánt (psittacus = papagáj) jellemzi, sőt Comte is több helyen⁸ foglalkozik az utánzás szerepével. Mindez azonban mit sem bizonyít, mert az összes idézetek közül egy sem emelte az embernek e közismert lélektani vonását egy minden más ingerenciát kizáró egységes alaptörvénynyé. Csak akkor, mikor vezérlő kifejezéseinek homologáit más tudományokban is feltalálták, csak akkor jöttek rá, hogy az általa felállított törvények és elvek voltaképp ismeretesek. Miként Ward helyesen mutat rá⁹ az utánzásnak kozmikus homologonja a kauzalitás, az életianban (ezt Tarde is érinti) az átöröklés. Az ellentét kozmikus homologonja az összeütközés s miként átöröklés és környezet egybehatása a variációt, akként a kauzalitás és kollízió összehatása a fejlődést hozza létre. Az alkalmazkodás (utánzás) csupán a fejlődés és variatio irányát jelöli meg. Sem az eredetiség, sem a belső intangibilis igazság az, a mi Tarde elméletének örökbecset kölcsönöz, hanem azok a partialis igazságok, melyeket az általa egyedülinek állított törvény kutatása közben napfényre hoz. Ez az oka annak, hogy Tarde igazi ereje akkor jut kifejezésre, a mikor elméletét egy sajátos területen: a kriminológiában fejti ki.

Hogy Tarde kriminológiai felfogását és annak Európa-szerte elismert súlyát kellőképp értékelhessük, be kell azt állítanunk a tudományos törekvéseknek abba a tarka kaleidoskopjába, melyet

¹ American Journal of Sociology 1901. évf. 818.

² Sociologie von Heute 1904. 71.

³ Van Kan: Les causes économiques de la criminalité 1903. 172.

⁴ Physiologie des passions 1825.

⁵ Du système social et des lois, qui les régissent 1848.

⁶ Állítólag „Les lois d'imitation“ címmel. Spencer, ki a Principles of Sociology-ban (42. §) csak érinti az utánzás szerepét, irt ugyan egy ily című értekezést: „A new view on the functions of Imitation and Benevolence,“ de ez nem jelent meg (V. ö. An Autobiography I. 1904. 207.)

⁷ Revue internationale de Sociologie 1893. évf.

⁸ Politique positive I. 494., II. 4. fej.

⁹ Science 1900. évf. 260—3.

a büntetőjog újabb irányainak gyűjtőneve alatt szokás egybe foglalni. Miként a XVIII. század végén a természettudományi nagy felfedezések nyomába lépő felvilágosodási kor irodalma és politikai eseményei megadták a kegyelmezőfést a theologiai alapokon nyugvó és az isteni megbízatás hitében magát felelőtlennek érző büntető igazságszolgáltatásnak, akként a XIX. század alkonyán a pozitivizmusban gyökerező kritika, mely az emberi szellem nyilvánulásait a jelenségek kapcsolataiból: a tényekből kiindulólág magyarázza heves támadásban részesítette Beccaria és Filangieri tanításaiból nagy tökéletességre fejlődött büntetőjogot. A tények pedig két nagy igazságot mondtak el. Az egyik igazságot a kriminálstatisztika derítette ki, mely a kauzalitás uralmát a büntetendő cselekmények terén ép oly könnyörtelen következetességgel igazolta, mint az emberi cselekvés egyéb területein. Hogy a statisztikai törvényszerűség csak addig törvény, a míg madártávlatból nézzük a dolgokat¹, az csak azt bizonyítja, hogy az emberi elme sohasem képes az okok és okozatok kapcsolatát a végsőig analizálni. A statisztikai törvénynek büntetőjogi jelentősége egyébként nem is abban rejlik, mintha abból a determinizmus javára lehetne argumentumot kovácsolni,² hanem abban, hogy bebizonyította, mily gyenge tényező a ma is uralkodó büntetőigazságszolgáltatás a kriminalitás ellensúlyozásában, mily gyenge motiváló ereje van a büntetésnek az egyéb motivumokkal szemben. A tényekből levont másik igazság annak felismerése, hogy a bűncselekmény és büntetés u. n. arányossága mindenkor csak fiktív igazságosságot képes teremteni, mert hiányzik az értékmérő, melyben az aequivalentia számszerűleg kifejezhető volna. Ehhez járult annak belátása, hogy a fiktív igazságossággal megállapított büntetés csak igen kis mértékben képes a generál- és specziálpraeventio céljainak megfelelni, a mi felismerhetőleg a visszaesés arányszámainak emelkedésében nyert kifejezést. A kriminálpolitikai követelések, mint a feltételes elítélés és általában a rövid tartamu szabadságvesztés büntetés pótszerei, a fiatalokruakra alkalmazott nevelő bánásmód, a visszaesés repressziójának szigorítása stb. — e szubjektivizáló reformok — melyeket az objektív igazságosság legridegebb képviselői közül is számosan magukévé

¹ Fayer: Tanulmányok 127.

² V. ö. Földesnek igen meggyőző fejtegetését Statisztikai előadások I. 1904. 69. köv. I.

tettek, annak hallgatag beismerését jelentik, hogy a dogmatikus büntetőjog gyakorlati kudarcot vallott. És mégis, míg a büntetőjog „ancien régime”-jét ugyszólván egy csapásra detronizálta az egyéni szabadság tiszteletét kifejező „nulla poena sine lege” elvre alapított büntetőjog, míg néhány Justizmord felderítése elégséges volt ahhoz, hogy a theológiai dogmát a jogi dogma váltsa fel a büntető igazságszolgáltatásban, addig a dogmatikus büntetőjog sziklaszilárdan áll a kriminológia rengeteg árával szemben. E ténynek nem az a csodás cohaerentia az oka, melyhez a büntetőjogi dogmatika Carrarától Bindingig eljutott, nem is egyes tételeinek vitátlansága, mert hisz alig van büntetőjogi szabály, melyre vonatkozólag a nézetek sokasága ne küzdene egymással, hanem magyarázata egyrészt azon alkotmányjogi vívmányok féltékeny őrizetében rejlik, melyek a francia forradalom korszakának köszönhetők, s a mely vívmányoknak a mai büntetőjog egyik legfőbb palladiuma, másrészt a kriminológia eddigi fejleményeiben. E két körülménynek tulajdonítható, hogy a büntetőjog pozitivista bírálata csak tudományos idegességet, az alapfogalmakban ködös bizonytalanságot támasztott a nélkül, hogy a bírálat súlyához mért tényleges eredményekkel dicsekedhetnék. Minket e helyütt a két körülmény közül csak az utóbbi érdekel.

Minden büntetőjogi tankönyvben fellelhető közkeletű állítás, hogy Lombroso volt az, a ki a büntetőjognak legújabb irányzatát megindította. Ez az állítás, míg egyrészt figyelmen kívül hagyta, hogy Lombrosot Lauvergnetől Bruce Thomsonig a tudósok hosszú sora¹ előzte meg, kik majdnem ugyanoly határozottsággal vitatták a büntettes testi és lelki sajátosságait, addig másrészt szem elől tévesztette, hogy új tudományágak sohasem egy egyén teremtő szavára keletkeznek, hanem az új tudományos irányzatban a tudós ép úgy csak az akkumulator szerepét játsza, mely magába szívja a légkör villanyosságát, mint a hogy a politikai vezetők is csak környezetük hangulatának kifejezői. Lombroso és követői, másrészt az ellene irányuló ellenzék, mely átlátva azt, hogy a kriminalitás mint bármely más társadalmi tény szükségkép két ható ok: az egyéni és társadalmi tényező eredője, Lombrosóval ellentétben az utóbbira helyezte a túlsúlyt, egyaránt a negáció jegyében aratták első diadalaikat. A pozitívum a mit Lombroso nyújtott, hogy t. i. a

¹ V. ö. Antonini: I precursori di Lombroso. Ellis: The criminal 26—38.

gonosztevő, a kit egyénisége tesz azzá, ép úgy felismerhető a bűntevő fizikai és lelki típusából, mint a hogy a tibeti papság a Dalai Láma halálakor az antropologikus vonások isteni típusából felismeri az ujszülöttet, a kibe az elhunyt halhatatlan lelke költözött, csakhamar porba omlott a kritika csapásai alatt. A ma Európa-szerte virágzó kriminál-anthropologia büntettes típus alatt már nem a Lombroso hipotézisét érti, nem a genus homonak oly varietását, mely a »született« büntettesnek boncztoni és lélektani stigmák alapján történő felismerését teszi lehetővé, hanem csupán azt, hogy a büntettek egy részénél több testi és szellemi rendellenességet találunk, mint a rendes embernél. De a nem Kriminalista laikusok és még inkább a laikus kriminalisták, kik a büntetőjogtudománynak minden oly fejleményét, mely a büntetéssel való foglalkozást tüzi czélul, a jog elvont eszméje ellen irányuló czimen laesae-nek tekintenek, továbbra is hirdetik a szédelgő lombrosianizmus kudarczát. A mi a büntetőjog újabb irányainak másik ágát a társadalmi tényezők kutatását illeti, úgy ennek sikerei ha lehet még élenyészőbbek. Teljesen igazat adhatunk Wach-nak¹ abban, hogy a kriminálstatisztika és a büntettek valamint ugyazon kulturközösség gazdasági és társadalmi viszonyai közt fennálló kapcsolatnak vizsgálata — bármily értékesek is a profilaxis szempontjából — sohasem vezethetnek a büntettek okainak megismeréséhez, melyek természeti törvény erejével hatnak. Sőt abban is igazat adhatunk Wachnak, hogy a kriminálszociológia oly igazságai, mint például, hogy az éhség az élelmiczikkek lopását, a papírpénz meghonosítása annak hamisítását mozditják elő, határosak azzal a bölcseséggel »dass die Armut von der Pauvreté stamme«. Hisz maga Liszt, a ki a kriminálszociológia elleni elfogultsággal alig vádolható, beismerte a büntetőegyesület pétervári kongresszusán, hogy a kriminálszociológia még a módszert sem ismerte fel, melyet a kriminalitás aetiologiai kutatásaiban sikerrel alkalmazhat. Az alkalmi és hivatásos büntettek kettéválasztása, mely a kriminologusoknak Wahlberg óta kedvencz vesszőparipája, annyi tudományos munkához képest elég sovány eredmény, s ha a kriminálszociológia legújabb termékeibe — mint a minő például *Aschaffenburg* sokat dicsért könyve: *Das Verbrechen und seine Bekämpfung* (1903) vagy *Van Kan* pályanyertes műve: *Les causes économiques de la*

¹ Die kriminalistischen Schulen und die Strafrechtsreform 1902.

criminalité (1903) — betekintünk, azt látjuk, hogy azok legjobb esetben a büntettek és társadalmi tények többé-kevésbé gondos párhuzamait vagy a büntettek egyes tényezőire vonatkozó irodalmi excerptumok halmazát nyújtják.

Bármennyire általánossá válik is a felfogás, hogy a büntetendő cselekményeknek mint társadalmi jelenségeknek, megjelenési formáinak és okainak kutatása nélkül a kriminalitás elleni küzdelem gyakorlati sikereket nem arathat, úgy az említett okokból a czéhbeli büntetőjogászok az újabb irányok felé mégis némi idegenkedéssel fordulnak. Ha az újabb irányok egyetlen pozitív viymányának tekinthető tétel, hogy a büntetőjog az elvont tényálladékon kívül a mögötte álló vérből, husból és idegekből alkotott emberrel is köteles számot vetni, olyannyira terjed is, hogy például *Birkmeyer* müncheni tanár, a ki a mai dogmatika legszélsőbb képviselői közé tartozik, a jogos megtorlás nevében követeli, hogy a jog az ediginél nagyobb fokban legyen figyelemmel a tettes érzületére, vagy ha *Kohler* az alkalmatlan eszközzel elkövetett kísérlet büntethetőségét egyenesen a bűnös érzületből vezeti is le, úgy az idegenkedés, gyanakvás, sőt ellenséges érzület ez irányok képviselői ellen alig csökkent. Eltekintve azoktól, a kikre Anatole France szava illik »vieux et savant il n'aimait pas les nouveautés«, az előítéletek nélküli kriminalisták ellenzéki hangulata épen nem érthetetlen. Az újabb irányok, akár kriminálszociológiai, akár kriminálantropológiai ágazatukat nézzük, nem kikerekített, scholasztikus határok közé szorított tudomány alakjában lépnek fel, hanem ötletes eszmetöredékek, többé-kevésbé alapos megfigyelésekre alapított merész következtetések tömegét tárják elénk. Az új tan művelői legnagyobb részt nem büntetőjogi szakemberek, hanem idegen területről a büntetőjog szentélyébe betörő tudósok, sőt részben csak tudományos portyázók, kik az új eszmekörben komoly rátermettség nélkül állítanak fel és oldanak meg problémákat. De új birodalmakban nem is a régiek színe-java szokott megtelepedni s a tudomány Columbusai nyomában is Pizarrok meg Cortezek járnak, kik a szűzi területet lelki ismeretlenül saját hasznukra kizsákmányolják.

Az új irányok képviselőinek ebben a kéteshírű tudományos ekklezsiájában lép fel *Tarde* Gábor, — a tudás igazi papja, a ki rengeteg ismereteinek erejével felemelkedett az előítéletnélküliségnek azon magaslatára, melyről nyugodt skepti-cizmussal vizsgálja a tények kapcsolatait.

Az a ritka alaposság, a melylyel következtetéseinek argumentumait felállítja, vele szemben egyszeriben eloszlatta az általános bizalmatlanságot, melylyel a klasszikus büntetőjog képviselői az újabb irányok művelői iránt viseltettek. Irói tulajdonságainak kiváló volta és nagy eredetisége a francia kriminálszociológiai iskola vezetőjévé emelték, bár éppen az utóbbi tulajdonsága volt az, a mi miatt az iskola egyes tagjai őt követni vonakodtak. Az áttetsző világosság és kifejezés módjának választékosan jellegzett volta, a mely minden írásában kifejezésre jut, szóbeli előadásában még fokozódott. Miként Rosenfeld a III. nemzetközi kriminálantropológiai kongresszusról szóló jelentésében¹ megjegyzi, mikor Tarde a tömeg-kriminálitásról beszélt, a hallgatóra azt a benyomást gyakorolta, hogy beletekinthet a szónok agyvelejébe és a gondolatok születését meglesheti. Néha egy szó, melyet a beszéd árja félig öntudatlanul magával sodort, hirtelen mint egy spontán hatalommal kifejti rejtett jelentésének erejét és új, az előbbivel keresztező eszmeláncolatoknak válik forrásává. Tarde előadásainak ez az esztétikai oldala szinte egy zeneműhöz volt hasonló, melyben a motívumok egymással küzdenek.

Tartalom és forma tehát egyaránt közrehatottak arra, hogy Tarde szavainak a kriminálszociológiában minden eddigi művelőjénél nyomatékot kölcsönözzenek.

— Tarde-kriminológiai álláspontját a *Criminalité comparée* (1889) című első nagyszabású munkájától és két kötetre terjedő értekezéseitől² eltekintve, a *La Philosophie Pénale* című hatalmas művében fejtette ki, melyről Brunetière-rel³ elmondhatjuk, hogy kevés munkát ismerünk, mely világossága ellenére mélységénél fogva több fejtörést okozna, de viszont keveset, mely tanulságosabb s melyben a gondolkodásra annyi anyag és ösztönzés volna található.

Tarde logikájának sajátos mélységével felismerte, hogy az a lázas izgalom, a melyet a büntetőjog területén a kriminológiai munkásság eredményei előidéztek, csupán egy alakja az erkölcs általános krízisének; felismerte azt, hogy a kriminológia — a társadalomban folytatott egyéni élet pszichopatológiája — ellen irányuló idegenkedés első sorban onnan ered, hogy a kriminálantropológus írók a tanaikkal egybekötött determiniz-

¹ Liszt-féle Zeitschrift XIII. 186.

² *Études Pénales et Sociales* 1892. és *Études de Psychologie Sociale* 1898.

³ *Revue de deux Mondes* 1890. évi. 225.

must az erkölcsi felelősséggel nem vélték összeegyeztethetőnek és a büntetőjog represszióját legnagyobbbrészt a társadalom önvédelmére alapították. Tarde tehát első és legfontosabb feladatául azt tűzte ki, hogy a determinizmust az erkölcsi bűnőség kritériumával összhangzásba hozza s ezáltal a büntetőjog régi és új irányai közt a béke hidját felépítse.

A büntetőjogi felelősség alapjai szerinte az *«én azonossága»* (identité du moi) és a *társadalmi hasonlóság* (similitude sociale). Az első postulatum, mely némi rokonságot mutat Merkel tételével (*«Die Macht Wirksam zu werden, nach eigenem Mass»*) a következő gondolatmenet eredménye: Ha valakinek cselekményét beszámítjuk, ez nem jelenti azt, hogy szabad akaratára vezetjük vissza, mely mint isteni tulajdonság a semmiből teremtő hatalom volna s mint valóságos kisisten szembe helyezkednék a nagy isten világrendjével, hanem azt jelenti, hogy a tettetst a tett okozójául ismerjük fel. De a tett ez *«én»*-nek csak akkor számítható be, ha az *«én»*, a melyet felelőssé teszünk, azonos azzal, mely a tettet elkövette. De mi ez az *«én»* — kérdi Tarde — vajjon általában azonos marad, s egysége nem csupán képzelődés-e? Az *«én»* számára Tarde az agyban egy centrumot vesz fel, mely uralmat gyakorol a határos öntudati állapotok felett, s a mely a legkülönbözőbb változások mellett is azonos marad és a legkülönbözőbb benyomásokat feldolgozza, tehát körülbelül ugyanazt a szerepet játsza az agyra nézve, a melyet az állam a nemzet számára betölt. Minden egyénnek vannak állandó jellemző tulajdonságai, melyek a külső benyomásokon keresztül is érvényesülnek, sőt azokra reá nyomják bélyegüket. A tett tehát csak akkor állapítja meg a tettes felelősségét, ha egész lelki egyéniségének folyamánya, s minél erősebben fejlett ez egyéniség, annál nagyobb a felelősség is. E gondolatmenet, melynek alapjait már Spencernél¹ megtaláljuk, kétségkívül az igazság magvát rejti magában, de a mennyiben igaz, a büntetőtörvényeknek a végszükségre, a beszámíthatatlanságra, a feltételes elítélésre, stb. vonatkozó rendelkezéseiben elismerésre is talált. Abban az alakban, a melyben Tarde e postulatumot felállítja, azzal a veszélyes következménnyel járna, hogy az alkalmi büntetéseket felelőtleneknek kellene nyilvánítani, mert tettük valódi *«én»*-jükkel nem áll összhangban. Nem egész indokolatlan az az ellenvetés, melyet *Proal*² Tarde-al szemben

¹ A lélektan alapelvei I. 217—220. §§.

² Le Crime et la Peine 430. lap.

a következőkben tesz: »Mit szólna Tarde, ha a vádlott, mikor az általa elkövetett lopást elébe tartja, azt mondaná: »igaz, hogy elkövettem a lopást, bűnös voltam, de megbántam és egy új lélek költözött az előbbi helyébe. Az ön elvei szerint ez a regenerált lélek nem tekinthető felelősnek az előbbi által elkövetett bűnökért, forduljon tehát a régi bűnös »én«-emhez«. Felteszem, hogy Tarde így felelne neki: »az ön bűnös »én«-je ugyanabban a testben lakik, mint a megtért »én«, az. utóbbit tehát felmentem, a régi »én«-t azonban elítélem 6 havi fogházra. Rendőr, vigye a vádlottat!«

A felelősség második feltétele a társadalmi hasonlóság. Hogy valaki magát mással szemben felelősnek érezze, ahhoz hasonlónak kell lennie. Szükséges, hogy kortársainak vallása, bölcsesete, uralkodó eszméi annyira áthassák a hagyomány és nevelés által, hogy még akkor is, ha a társadalom többsége által helytelenített cselekményt követ el, érezze, hogy az illető cselekmény elítélendő. Ez következik abból, hogy a vétkeesség és a megsértett jog az egyén számára csak a társadalmon belül léteznek, melyhez az egyén magát számítja. A valamely adott társadalomban élő egyén számára az átöröklés és a környezet hatása alatt keletkezik az öröm vagy fájdalom érzése, a szerint, a mint a társadalom többsége által helyeselt vagy rosszalt cselekményekről van szó. Ez érzésből jön létre a kötelesség, hogy az előbbi kategóriába tartozó cselekményeket hajtson végre. Hogy miként jön létre e kötelesség, annak magyarázatát Tarde egy másik már idézett munkájában¹ következőkép adja: A kötelesség egy váagnak (*désir*) és egy hittételnek (*une croyance*) kapcsolatából alakított syllogismusból ered, mely a váagnak megfelelő cselekvésre irányuló kötelességet von maga után. Az erkölcsi és jogi kötelezettség, mely ez általános kötelességnek csak alfaja, mint egy oly váagnak teljesítésére irányuló kötelezettség jelentkezik, mely a különböző egyéni vágyak és hittételeknek egymásközött és az emberi közösség vágyai és hittételei közti küzdelemből folyik. Ebből következik, hogy Tarde az egyén kötelességét és felelősségét csak abban a társadalomban ismeri el, a melyhez az egyén tartozik, mert csak akkor hatják át az egyént a társadalomnak vágyai és hittételei, és csak akkor keletkezhettek benne e vágyak teljesítésére irányuló ösztönzés. A hol e kulturközösség fenn nem forog, ott nincs jog, nincs kötelesség és ott a különböző

¹ „Les Transformations Du Droit 1894“, 125—132. lap.

akaratú törekvések ellentétében a háború és erőszak dönt. Az emberi fejlődés kezdetleges szakáiban az összetartozásra alapított e felelősség sokkal szűkebb körű (család, törzs), de sokkal intenzívebb, mert az egész törzs felelősnek érzi magát tagjának cselekményeért, viszont a civilizáció haladásával a felelősség mind tágabb körű, de egyszersmind individuálisabb lesz. A társadalmi hasonlóság, mint a felelősség egyik alapja, nem Tarde sajátos eszméje, sokan hangoztatták előtte (így például *Liszt* »Normale Motivirbarkheit«-ja sem más), de senki sem vizsgálta oly behatóan az összetartozóság alakjait és senki sem hasonlította a felelősség fokait annyira a hasonlóság fokához, mint ő. Ennek mélyebb oka Tarde-nál az utánzás törvényére vezethető vissza. Ha minden emberi jelenség az utánzásnak alá van vetve, úgy a hasonlóság is. Ha már most azért vagyunk felelősek, mert bizonyos értelemben kötelezve vagyunk és azért vagyunk kötelezve, mert hasonlóak vagyunk, úgy annál nagyobb a felelősség, mennél nagyobb a hasonlóság. A társadalmi hasonlóság pedig annál nagyobb, mennél inkább hozzáférhet valakihez az utánzás hatása. E ponton érintkezik Tarde elmélete Lisztével, mely szerint csak az felelős, a kinek motiválhatósága nem áll az átlagon alól. A ki ugyanis embertársaihoz annyira hasonló, hogy velük szemben kötelezettséget és felelősséget érez, annál a motiválhatóság is normális és viszont.

Mikor Tarde a büntetőjogi felelősség e második feltételét felállítja, úgy voltakép többet bizonyít, mint a mennyit az indeterminizmussal szemben bizonyítani kellett, mert egyszersmind okát adja az erkölcsi kötelezettségnek, -holott az akarat szabadság egymagában nem magyarázza meg, hogy az egyénnek miért kell így és nem másképp cselekedni. Másrészt azonban Tarde nem mutat reá elég világosan arra, hogy az általa felállított két postulatumból melyik a jelentősebb. Midőn a felelősségre vonatkozó elméletét a beszámíthatatlanság tanán mintegy próbára teszi, az tűnik ki, hogy voltakép mégis az »én« azonossága a felelősség alapja és a társadalmi hasonlóság csupán biztosítéka annak, hogy elmélete minden esetben beváljon. Ha Tarde az elmebeteg felelőtlenységét csupán az azonosság hiányával indokolná, (»la folie nous rend irresponsable, parce qu'elle nous désassimile, parce qu'elle nous fait étrangers à nous même«) úgy joggal volna Tarde-nak ez a szemrehányás tehető, hogy szerinte az elmebetegségben, egy élődsi »én« ráoltja magát a normális »én«-re, noha köztudomásu-

lag az elmebeteg »én«-je ugyanaz, mint előbb volt, csak hogy elváltozik, sőt rendes viszonyok közt a kigyógyult elmebeteg vissza is emlékszik beteg állapotára. Manouvrier a II. bűnügyi antropológiai kongresszuson egyenesen szemére is vetette Tarde-nak, hogy őt a Félida-eset — egy hisztérikus asszonynak az esete, a ki somnambulismus hatása alatt azt képzelte magáról, hogy két egyénisége van — befolyásolta elméletének felállításában. Az »én« azonosságát a monomániák esetében egyébként Tarde maga is elismeri. Bármint álljon is a dolog, a felelősség második feltétele t. i. a társadalmi hasonlóság, az elmebetegek-nél hiányzik s így a felelősség meg nem állapítható. Az erkölcsi érzésnek az egyénnel veleszületett hiánya esetében, midőn az »én« azonossága nem kétséges, a teljes felelőtlenység nem mindig állapítható meg, mert például egy Borgia vagy egy Cellini saját társadalmában korántsem volt oly szörnyeteg, mint a minő-nek ma tekintenők.

Tarde felelősségi tana számos támadásnak volt tárgya, így különösen Ferri részéről, még pedig abban a munkájában, melyeknek korrekturáját maga Tarde nézte át,¹ továbbá Lombroso,² Féré, Manouvrier és Coutagne részéről, kik a párisi kriminál-antropológiai kongresszuson azt állították, hogy az elmélet még ha elfogadható volna is, tulságos bizonytalan és veszélyesnek mutatkoznék a gyakorlatban.

Sem a támadásokkal, sem azzal a ragyogó védelemmel, melyet Tarde Pro domo mea czímmel az Archives d'Antropologie criminelleben (1893 május 15.) tett közzé, e helyen bővebben nem foglalkozhatunk. Nézetünk szerint a büntetőjogi felelősség a determinizmus vagy indeterminizmus igazától teljesen függetlenül abban a tényben gyökerezik, hogy az egyén cselekvése bizonyos malum kilátásba helyezése vagy alkalmazása által befolyásolható, másrészt abban, hogy ily befolyásolásra a gyakorlati tapasztalatok szerint szükség van. Igaz másrészt, hogy determinizmus bűnösségi formulája: »Te rossz vagy meggondolatlan ember vagy, mert ezt tetted, tehát büntetünk, nem pedig mert másképp is tehetél volna« — sokkal megnyugtatóbb, mint az indeterminizmusé, mely azt a lehetlen feltevést rejti magában, hogy az ember-ugyanazon helyzetben ugyanazon képzeteknek különböző érzési értéket képes tulajdonítani. Ha ez igaz volna, úgy az ember tetteit nem lehetne a cselekvésére

¹ V. ö. Dallemagne: Theories de la criminalité 149.

² Les Applications de L'Antropologie criminelle (80—94. lap).

nézve állandó tényezőként jelentkező egyéniségéből magyarázni, azok csupán a motivumok közt »szabadon« választó akarat, tehát a kauzalitáson kívül álló s így a véletlen uralmának alávetett tényező által függenének össze a cselekvő emberrel. Hogy pedig a lélektanilag megmagyarázhatatlan viselkedés miként indokolhatja azt, hogy érte valakinek szemrehányást tegyünk, az érthetetlen. Azzal az ellenvetéssel szemben, hogy a determinista tan a »kauzalitás egy darabját vonja felelősségre« nyilvánvaló, hogy éppen a determinizmus hozza szorosabb kapcsolatra a tettet a tettes egyéniségével, holott az indeterminizmus voltakép a vak véletlent bünteti, mert az a rejtélyes valami, a mely a reáható motivumok súlyát »szabadon«, tehát önmagától is függetlenül ítéli meg másnak, mint véletlennek nem minősíthető. Ha a felelősség alakja valóban a másképp cselekedhetésben állna, úgy a bűnösség annál nagyobb volna, minél könnyebben cselekedhetett valaki másképp: ergo a szokásos büntettest enyhébben kellene büntetni, mert ő meggyökeresedett hajlamánál fogva csak nehezen lett volna képes másképp cselekedni, — oly következtetés, melynek súlyát az indeterministák alig vállalnák magukra.¹

Ha Tarde felelősségi elmélete a dolgok realitása szempontjából csak vélt szükségnek tesz is eleget, úgy Tarde számára mégis nélkülözhetetlen volt. Tudományos lelkiismerete szólal meg belőle, midőn azt mondja, hogy az erkölcsi felelősség *ily* megállapítása nélkül »nous devrions confesser que les idées de crime et de peine sont chimériques et renoncer nous mêmes à nous occuper du droit criminel«. E tehetől megszabadulva Tarde könnyebben láthatott hozzá annak előítélet nélküli kutatásához, hogy mi értendő a büntetett és a büntett társadalmi fogalma alatt. Ezenfelül pedig az újabb irányok művelőit tekintélyének súlyával megszabadította attól a »*levis notae macula*«-tól, mintha a felelősség, bűnösség és beszámíthatóság fogalmait eliminálva az állam erkölcsi rendjére közveszélyes radikális tanokat hirdetnének. Annak, a ki tudja, hogy a kriminálszociológia művelői közt De Baets abbé nevével² találkozunk és hogy az észak-amerikai kriminál antropológusok közt Drähms anglikán lelkész³ a legkiválóbb, ily bizonyításra nem volt ugyan szüksége, de egyes csehbeli büntetőjogászok

¹ V. ö. Hippel: Zeitschrift f. d. ges. Strafrw. XXIII. 415.

² Les influences de la misère sur la criminalité 1896.

³ The criminal 1900.

erről már csak kényelmi szempontból sem akarnak tudomást venni, mert különben elesnének az egyetlen kifogástól, a melyre hivatkozva ma még szuverén büszkeséggel lenézik a Binding által »bedauerliche Modeströmung«-nak keresztelt fejleményeket. Szerencsére a kriminalisták pars saniora, melynek soraiban Liszt, Prins, Van Hamel, Garraud, Lilienthal, Frank, nálunk Fayer, Balogh, Finkey és Vargha Ferencz neveivel találkozunk, gondoskodik arról, hogy a büntetőjogi dogmatika ne maradjon meg örökké e *splendid isolation*-ban.

Mint a francia kriminálpszichológiai irány markáns képviselője Tarde első sorban Lombroso ellen fordul s úgy az utóbbi által felállított egységes büntettes típust, mint a Marro által¹ propagált típus többséget a legszigorubb bírálat alá veszi s noha épen Tarde volt az, a ki az erkölcs és jog örök változékonyágára alapítva azt a merész állítást megkoczkáztatta, hogy »Aucun de nous ne peut se flatter de n'être pas un criminel-né relativement à un état social donné, passé, futur ou possible«,² mégis vagy talán épen ezért arra a paradoxnak látszó következtetésre jut, hogy nincs született büntettes oly értelemben, hogy bizonyos egyének minden korban és minden körülmények közt büntettesekké váltak volna, mégis vannak oly egyének, a kik bármely társadalmi feltételek mellett emberölést vagy lopást követtek volna el. A büntettnék e két formája ugyanis (mindkettőt tágabb értelemben véve) bármely nép társadalmi fennállásával összeférhetetlen. Ha vannak is — a nélkül, hogy bebizonyítható lenne — általában társadalom-ellenes egyéni természetek, úgy a kriminalitásnak most említett két esszenciális alakjától eltekintve, velük született kriminalitásuk más időkben és más környezetben bizonyára a maitól eltérő formákban nyilvánult volna. Ha egyébként az embereknek van is egy elenyésző csekély száma, mely bármikor és bárhol büntetendő cselekményeket követett volna el, úgy azok óriási többségét mégis sorsuk kedvezése tartja meg a becsületességben, vagy körülményeik szerencsétlen volta taszítja a bűnözésbe.

Az kétségtelen Tarde előtt, hogy semmilyen külső jel nem teszi felismerhetővé a kriminalitást ép úgy, miként a megrendíthetetlen becsületességnek vonásai kizárják megjelölésük lehetőségét. Ebből látszik, mennyire tévedett Topinard, midőn Tarderől

¹ I Caratteri dei delinquenti 1887.

² La Criminalité Comparée 28. lap.

azt állította,¹ hogy az bizalommal elfogadta a született büntettes típusát és meghajlott Lombroso tekintélye előtt, a mit egyébként Tarde ugyanazon folyóiratban maga is sietett megczáfolni.² Tarde mindkét nagy kriminológiai munkájában sorra vette a három feltevést, melylyel Lombroso a született büntettesre vonatkozó hipotézisét magyarázta. A büntettes nem lehet azonos a primitív emberrel, mert ha ennek feltevésére a legcsekélyebb alap lett volna is, az napról-napra vesztene valószínűségéből, minthogy a kriminalitás hiveit mind kevésbé toborozza a vidéknek visszamaradt lakosságából, hanem inkább a nagyvárosoknak megromlott és ravasz népességéből. Azt, hogy a büntettes a degenerálttal volna rokon, Tarde több okból vonja kétségbe, mert a legdegeneráltabb egyének a legkevésbé ártalmasak, holott a legveszélyesebb büntettesek gyakran a lehető legkevésbé degeneráltak és miként Colajanni kimutatta³ a legdegeneráltabb népességű területeken a kriminalitás arányszáma jóval az átlagon alul maradt.

A mi végül a büntettesnek az epileptikussal való hasonlóságot illeti, ugy ebben Tarde is az igazságnak egy szemernyi tartalmát véli felfedezhetni azzal a feltétellel, hogy az epilepsiát a túlzó temperamentumra redukáljuk, mely a jóban és rosszban egyaránt excedál.

»Ha a büntetteseknek ép oly tarka, mint nagyszámu, ép oly változó, mint folytonos csoportját — mondja Tarde — nem egyesíti semmiféle vitális kapocs, ha közöttük hiányzik a patológikus rokonság, melyet az elfajulás vagy elmebetegség ugyanazon alakja megállapítana és nincs meg a fiziológiai összetartozandóság, mely feltételezett közös őstől való leszármazást bizonyítaná: akkor hát minő természetű az a kötelék, a mely őket összefűzi és nekik gyakran — könnyebben felismerhető, mint körülírható — sajátos arczkifejezést kölcsönöz? Nézetünk szerint e kötelék teljesen társadalmi és megfelel annak a hasonlóságnak, melyet az ugyanazon mesterségű egyének között találunk. E feltevés eléggé megmagyarázza a fiziológiai és lélektani, de sőt az anatómiai sajátosságokat is, melyek a büntetteseket megkülönböztetik.« A büntettes típus tehát Tarde-nál — a miben, azt hisszük, teljesen igaza van — nem a

¹ Revue d'antropologie 1887. évf. 658. lap.

² Ugyanott 1888. évf. 521. lap.

³ La Sociologia Criminale I. 427—447. lap.

bűnözés szervezeti oka, hanem társadalmi következménye. Minden foglalkozási ág azok közül toborozza tagjait, kik az illető foglalkozásra legalkalmasabbak, viszont átöröklés útján kifejlődnek ama tulajdonságok, a melyeket a foglalkozás megkövetel. A kriminalitás is sajátos foglalkozás (categorie professionelle), nem csoda tehát, ha a büntettekben közös lelki, sőt anatómiai tulajdonságok fejlődnek ki, ép úgy, mint az egyes mesterséget űző egyéneknél, katonáknál, papoknál vagy tudósoknál stb. Így fejleszti ki a büntetési életpálya a közös jellemvonásokat, mint a minők: az önhittség, az erkölcsi érzéketlenség, a gyűlölködés, irigység, lustaság stb. Valamint minden foglalkozáshoz különös hajlam szükséges, ép úgy a büntetességnél is természetes hajlandóság nyilvánul. E ponton, mint látjuk, Tarde közeledik a kriminál-anthropológiához, mert ha a büntetési foglalkozás ki is fejleszti a hajlamot, úgy azok, kikben a hajlam megvan, mégis csak természetüknél fogva jobban praedestináltak a bűnözésre.

A büntetéseket Tarde két szempontból osztályozza. Egyrészt megkülönbözteti a gyilkosok-vagy-erőszakosan támadók és a szónak tagabb értelmében vett tolvajok csoportját azon abstrakciónak megfelelőleg, melyet a kriminál-statisztika az élet és a vagyon elleni bűncselekmények megkülönböztetésével felállít, másrészt különbséget tesz a földmivelésű foglalkozású falusi büntettek és az ipari vagy kereskedelmi foglalkozású városi büntettek közt. A falusi eredetű büntettest más motivumok, egyszerűbb-szükségletek és vágyak, mint a minő a boszuvágy, a társadalmi elnyomatás iránti fellázadás (erre nálunk például szolgálhatnak a testi sértés és a hatóság elleni erőszak magasabb arányszámai a vidéken) vezetik a bűnözésre, mint a városi eredetű, kinek motivumai nemtelenebbek, a kit rendszerint csak a korlátlan élvezetre, a dúslakodásra és a kényelemre irányuló vágy tesz büntetessé. Ugyanily ellentét mutatkozik hosszabb időtartam alatt a primitív és az előre haladott kriminalitás közt, mely dualitás bizonyos mértékben összeesik az alkalmi és szokásos deliktuóztatás ellentétével.

A büntetendő cselekmények keletkezésére nézve Tarde, ha nem is veti el a klíma, az évszak, a faj és nem befolyását, úgy mégis kisebb jelentőséget tulajdonít nekik, mint Ferri's általában a kriminál-anthropológusok. Magyarázati kísérletezésénél a főszerepet természetesen az utánzás játsza. Miként az emberek utánzásból párbajoznak, miként az öngyilkosság leg-

nagyobb fokban az utánzás produktuma,¹ akként az emberek utánzásból lopnak és csálnak, a minek példája abban nyilvánul, hogy valamely rémtett egy békés tömeget mily könnyen képes fanatizálni. Minden ember bármily alsórendű társadalmi állást foglal is el, befolyást gyakorol környezetére. Az ur befolyásolja a szolgát, a tanult ember a tanulatlant, a gazdag a szegényt a városi a falusit. A történelem bizonyítja, hogy minden, a mi kezdetben a felsőbb osztályok előjoga, lassanként a legszélesebb néprétegek közkincese lesz. Nemcsak a ruházat és a használati tárgyak, de a fogalmak és érzések is. Tarde szerint az egyes bűncselekmények is így mentek át a felsőbbrendűekről az alsóbbrendűekre, így pl. a mérgezés nemcsak a Borgiák-körében dühöngött, de XIV. Lajos udvaránál is endemikus volt, a velencei tizek tanácsa pedig több mint száz határozatot hozott, melyben bérgyilkosságot rendelt el. A gyújtogatás ma a legalacsonyabb néposztályok közt dívik, régente pedig hűbéruri privilégium volt, úgy, hogy pl. a brandenburgi örgróf 170 falu felgyújtásával dicsekedhetett. A lopás nemcsak Spártában nem volt szűgyen, hanem a középkorban sem, mert mint Janssen említi:²

Rauben und Stehlen ist keine Schande,
Das thun die Besten im Lande.

Montaigne írja, hogy sok ifju nemes ismert, kik hazulról nem kaptak elég zsebpénzt s ezért rendszeres utonállásukkal segítettek pillanatnyi pénzzavarukon. Miként hajdan a büntettek a nemességről a népre, úgy ma a fővárosokból a vidékre származnak át. A gyilkosságnak vagy a lopásnak minden változata, melyet a gonoszság szelleme megteremt, először Párisban vagy más nagyvárosban honosodik meg s csak azután terjed át a vidékre; így pl. a vitrioldráma is párisi találmány, melyet először 1875-ben egy Gras nevű özvegy használt, de ma már a parasztleányok is szeltében alkalmazzák. Nem mulaszthatjuk el annak hangsúlyozását, hogy a kriminalitásnak ily propagációja nemcsak valószínűtlennek látszik, mert hisz a deliktumoknak számos formája van, mely a városokban el sem követhető, hanem némileg ellentétben áll Tarde-nak a fentebb említett felosztásával, mely a városi és falusi büntetéseket különböző jellegzetes tulajdonságok alapján különíti el. Nem részletezhetjük

¹ Ezt Masaryk is elismeri „Der Selbstmord als sociale Massen-erscheinung“ 119. lap.

² Deutschland am Ende des Mittelalters.

azokat az eredményeket, melyekre Tarde a műveltség, a munka és az ipar, a szegénység és gazdagságnak a kriminalitásra gyakorolt hatását vizsgálva jut, csupán konstatáljuk, hogy az elemi oktatás szerinte, mikép arra egyébként Spencer is rá mutatott, nem akadályozza a kriminalitást. A munka feltétlenül jó hatással van, az ipar és a kriminalitás emelkedéseinek összefüggése merőben esetleges.¹ A szegénység magában véve nem befolyásolja a deliktumokat, hanem csupán a nyomornak közvetett hatása, az elégedetlenség jár ily vészes következményekkel.

Az emberi kultúra összességének hatása csak úgy mérlegelhető helyesen, ha figyelembe vesszük, hogy a civilizációnak két korszaka van: az egyik, a melyben a találmányok, az újító törekvések uralkodnak, a másik, a melyben a haladás áradata elapad és elemei rendszerben, egységben helyezkednek el. A művelődés gazdag, de nem egyöntetű társadalmat teremthet, viszont a társadalom koherens lehet, a nélkül, hogy gazdag lenne, miként azt az ókori község vagy a középkori társadalom tagozatai bizonyítják. A vallás, a tudomány, a munka alapjainak, a különböző kezdeményezéseknek összeillősége, kohéziója valószínűsítő szövetség a kriminalitás ellen. Például szolgálhat erre, hogy a római köztársaság kulturájának elemei könnyen egyesültek kompakt tömegben s az erkölcsiség könnyen fenn volt tartható. Mikor a pún háború befejezésével a görög művészetek és a Cybele kultusz behatoltak Rómába, a korrupció egész határozott jelekben mutatkozik, miként azt a *questiones perpetuae* felállítása is bizonyítja. A bacchanaliák véres orgiáinak felfedését követi a gyujtogatási epidémia, mely ellen a szenátus hiába dühöng. Folyton behatoló új idegen művelődés nem engedett időt arra, hogy elemei összhangban elhelyezkedjenek s a különböző elemeket egységessé csak a kereszténység tette, nem is a római, hanem a bizánczi birodalomban, melynek híre rosszabb a valóságnál. Ilykép a civilizáció, mely a kriminalitást emeli, önmaga el is simítja káros hatásait és hathatós ellenszer a kriminalitás intenzitásával szemben. Nem is a civilizáció, hanem a kríziseinek hatása az, mely az elmék megzavarodásában és a büntetendő cselekmények perverzítésében nyilvánul. Kárhoztatni kell-e azért e kríziseket? Nem, mert gyakran átmenetet jelentenek egy jobb állapotba. Ép úgy nem kell kétségbeesnünk, ha megsokszorosodni látjuk azoknak a

¹ V. ö. *Földes*: Statisztikai előadások 125—126. lap.

kivételes lényeknek számát, kiket a phychiaterok degeneráltaknak neveznek, mert a kultura lázas haladása úgy hat az emberi nemre, mint a szelidítés az állatokra és növényekre. Az utóbbiak bár a szelidítés által sokat veszítenek természetes tulajdonságaikból, mégis a szelidítés a fajoknak oly változatosságát, mondhatni oly termékeny keveredéseit hozza létre, mely a legcsodálatosabb alkalmazkodást képes megteremteni. Hasonlókép a civilizálódó fajok mindenkép felülemelkednek önmagukon és az agy, mely kezdetben megzavarodik, lassanként alkalmazkodik feladataihoz, ép úgy, mint a szem, mely természettől fogva nem szokta meg, hogy miként az olvasásnál egy pontra szegződjék. A civilizáció hatása alatt megváltozik a büntetendő cselekmény jellege is. A szenvedélyt, a büszkeséget és a bosszuvágyat, melyek a kezdetleges korszakokban nagyobb szerepet játszanak, felváltják a hasonlesés, az élvhajhászat stb., mint a bűncselekmények lélektani rugói. Mig tehát kulturánk fennáll, addig ki van zárva a visszatérés a régi kor brutális kriminalitásához.

Látnivaló, hogy Tardenak magas szempontok, nagy perspektívák mutatják a fejtegetés utait és ha az alapgondolat, a melyre épít, téves is, úgy az ő nagy tévedéséből többet lehet tanulni, mint a kis elmék igazságainak tömegéből.

Tarde a Philosophie pénale-ban a gyakorlati kérdéseknek csak másodrendű szerepet biztosított. Ennek tulajdonítható, hogy a bűnvádi eljárásról és a büntetésről szóló fejezetei rövidek. Az előbbiben is igyekszik kimutatni az uralkodó eszméknek az utánzás segítségével gyakorolt befolyását. Az istenítéletek megfelelően az istenség személyes közbelépésébe vetett hitnek, a tortura a középkori raczionalizmusnak és az esküdszék az egyéni értelemben helyezett bizalomnak. Az esküdtbiráskodásnak Tarde esküdt ellensége. Szemére veti befolyásolhatóságát egyrészt a camorra, a mafia, a mano nera, Angliában a névtelen fenyegetések, másrészt mindenütt a védő ékesszólása által, mely az esküdszéki termeket a divatját mult retorika közhelyeinek konzervatóriumává süllyesztette. Az esküdszék szigorú, mikor enyhének kellene lennie és viszont. A ki az utolsó év magyar esküdtbirósági ítélkezését szemmel tartotta, a ki látja, hogy az esküdszék nálunk az *uzsoravétséget*, melynek pönalizációja legalább is problematikus egy politikai irányzat szolgálatában az élet és vagyon jogtárgyainak viszonyát feje tetejére állítva felmentő verdiktjei által *implicite halállal bünteti*, az aligha tagadhatja Tarde szemrehányásának jogosságát. Hogy a jury minden hibája mellett még fennáll, az csupán a

helyettesítése nehézségének tulajdonítható. A szakbírákra ma még nem bízható e feladat, mert kiképzésük civilizisztikus és híján van a büntettes lélektani és biografikus tanulmányozásának. Az esküdszék eredetileg két funkciót tölt be: a tények bizonyítója, másrészt a tényeknek, a jogi tényálladéknak s közvetve a büntetésnek bírója. A szakbíráskodásra csak az utóbbi tevékenység volna átruházható, míg az előbbit Tarde egy szakértői testületre bízna, mely a törvényes bizonyíték új nemét képviselné és ha a szakértő *»doit être un physicien ou un naturaliste d'un certain genre, le juge doit être avant tout un moraliste éclairé, psychologue et sociologue à la fois«*.

A büntetésre vonatkozólag Tarde sorra czáfolja az egyes kriminál-anthropológiai elméleteket, melyek szerint a büntetés haszon nélküli. A történelem bizonyítja, hogy a represszió képes visszaszorítani a büntetteket, a melyek ellen irányult. Természetesen nem szabad oly deliktumokra hivatkozni, mint például a párbaj, melyek elkövetéséhez nem fűződik a büntetéssel arányos szegény. A büntetés és a deliktumok gyakorisága oly viszonyban áll, mint az ár és a kereslet. Ha az előbbi növekszik, úgy a kereslet, a mennyiben feltétlen szükségletek kielégítéséről van szó, még sem apad. Ép úgy oly büntettek, melyekre az éhség, a bosszu, a szenvedélyek indítják az embert, sokkal kevésbé szoríthatók vissza, mint a mesterséges vágyakból: a kicsapongásból, az élvhajhászatból keletkező deliktumok. Az utóbbiak pedig a kultura haladásával mindinkább szaporodnak, tehát a büntetésre is fokozottabb szükség van.

A büntetés jogalapja a *»volonté sociale«*, célja nem csak a bűncselekmények kevesbitése, hanem a büntettek javítása is, ha pedig ez lehetséges nem volna és az elimináció nem szükséges (Tarde híve a halálbüntetésnek, csak a végrehajtást kívánná villamos kivégzés vagy elaltatás által humanizálni), úgy a társadalom életfogytig tartó fogvatartás által biztosítandó. A társadalom ép úgy védheti magát, mint az egyén, de elég gazdag ahhoz, hogy megengedhesse magának a jóság fényűzését, a mennyiben a büntetés szoros kapcsolatban áll a jótékony-sággal. A kriminalitás és a pauperizmus a koldulás és csavargás által szorosan összefüggnek s az államnak az előbbiekkal ép úgy kötelessége foglalkozni, mint a hogy a betegek gyógyításával, a gyengék és tehetetlenek sorsának javításával törődik.

A mi végül a szorosabb értelemben vett büntetés végrehajtását illeti, erre nézve Tarde a *divide et impera* alapelvét

követi. Külön választandók mindazok, a kik többé-kevésbbé jellegzetes elmebaj hatása alatt cselekedtek. Ezeknek a manicomio criminale-ban (büntetettek elmeorvosintézete) a helye, a mi azonban nem azt jelenti, hogy az összes börtönöket ily intézetekkel pótoljuk, mert ha bebizonyíthatnák is, hogy a büntetett fiziológiailag az elmebeteg vagy elfajult egyén változata, úgy társadalmilag mégis nagy különbség van a megrogzott gyilkos és az elmebeteg közt, a ki világos pillanataiban lelkifurdalást érez. Az elmebetegek szeparációján felül első sorban elkülönítendőek a büntetettek, kiknek ez a mestersége és azok, a kik véletlenből bűnöznek vagy a kiknek visszaesése is csak gyengeség. A helyett, hogy ezeket továbbra is együtt tartsuk, meg kellene szüntetni az eddig elfogadott egyetlen osztályozást: a nemek elkülönítését. Tarde úgy véli, hogy a börtönügyi pástortjelenetek, melyeket ez osztályozás elejtése előidézne, kevésbbé elvetendőek, mint a kölcsönös megrontás és a természetelleni fajtalanság, melyek a mai börtönrendszerekkel együtt járnak. A magánzárka, különösen az alkalmi büntetettekkel szemben volna helyén, mert a hivatások kiszabadulásuk után ugyis érintkeznek egymással. De a büntetés végrehajtásában rejlő kontagium veszélye legjobban elkerülhető, ha különválasztjuk a városi büntetetteket a falusiaktól. A falusi eredetű gonosztevőket jólrosszul, de inkább rosszul valamely ipari foglalkozásra tanítani annyit tesz, mint a büntetett elemeknek amugy is a nagy városok felé irányuló áramlását előmozdítani, a mivel Tarde különösen Magyarországon megszivlelendő igazságot hangsúlyoz. A különböző foglalkozásu elítéltek összevegyítése azért is aggályos, mert a parasztok vagy ipari munkások, ha saját fájtságukbelivel beszélnek, elég beszélgetési anyagot találnak, de a különböző foglalkozásuak összevegyítése esetén bizonyára azt a kapcsolatot fogják tárgyalni, mely őket összehozta. A büntetés-nemek tekintetében Tarde szerint a XIX. századnak voltaképp csak két találmánya van, a melyre az összes büntetés-nemek visszavezethetők: a bűnügyi gyarmatok és a magánzárka. Az utóbbi mellett foglal állást Tarde, legalább a büntetés kezdetén ép úgy, miként a betegnek is minden komoly baj esetén először is a lefekvést és a diétát rendelik. A magánelzárás tartama ne legyen előre meghatározva, hanem csak a maximuma 1—2 évnyi időben. Éjjelre a magánzárka minden elítéltnél fenntartandó, de nappalra csak fakultative és e mellett bizonyos mozgási és érintkezési szabadságot kell az elítéltnak biztosítani, mert csak így

lehet az elítéltek közt a javíthatókat felismerni. A börtön helyes fogalma az, mely a szabadság előkészítésének tekinti s ezért a zárka és a szabadulás közé a belső felszabadítás (*sortie interieure*) idejét kell ékelni, a mi voltaképp nem egyéb a progresszív rendszernél. Végül nem szabad elfelejteni, hogy a börtön lélektani tartalma minden elítéltre más, a szerint, hogy minő élvezetektől fosztja meg s a szabadságvesztésbüntetés csak *elvont czimjelzés* melylyel az egymástól legkülönbözőbb nélkülözéseket ellátjuk.

Ha az eddigiekben részletesebben foglalkoztunk Tardenak büntetőjogi és kriminológiai munkásságával, mint általános társadalomtudományi elméletével, úgy ez nem csak azért történt, mert a Philosophie pénale egyoldalúsága mellett is a legtökéletesebb mű, melyet a világirodalom e tudományágban eddig létrehozott, hanem főleg annak bebizonyítása végett, hogy az igazán tudományos elme az alapfelfogás helytelen volta mellett¹ is kellő kritikával a részletekben értékes eredményekhez képes jutni. A kriminológia alapigazsága, hogy t. i. a büntett a tettes egyéniségének és a körülményeknek terméke, úgy miként azok a cselekvés pillanatában fennállanak, ép oly kevésbé új, mint a hogy nem új a büntett és a büntettes tudományos kutatása sem. Midőn *Lacassagne*² ez igazságot a mikrobiológiából vett hasonlattal olyképp formulázta, hogy a társadalmi milieu a kriminalitás melegágya, a büntettes pedig a mikroba, mely jelentőség nélküli, a míg fejlődésre alkalmas talajba nem jut s hogy ilyképp minden társadalomnak oly büntetesei vannak, a minőket megérdemel, akkor csak egy *érzett* igazságnak kölcsönzött *értelmi* létet. Ujnak a büntetőjog újabb irányjaiban voltaképp csupán két törekvés nevezhető: egyrészt az, hogy e kutatások a büntetőjoggal kapcsolatba hozva arra visszahassanak, a mi főleg annak hangsúlyozásában nyilvánul, hogy a bíró a deliktummal *ex origine* foglalkozzék, másrészt az, hogy a kriminologia az inductio szolgálatában álló megfigyelés és

¹ Hogy az utánczás gondolata mennyire csábító, különösen a társadalom lélektani tényeinek magyarázatánál, azt dr. Phil. P. Beck-nek „Die Nachahmung und ihre Bedeutung für Psychologie und Völkerkunde“ (Leipzig 1904.) című nemrég megjelent munkája bizonyítja, mely Tarde alap gondolatát, mint *meine Theorie*-t vezeti végig ugyanazon magyarázati tereken, mint Tarde, a nélkül, hogy ennek nevét egynél (53. l. j.) többször szükségesnek tartaná megemlíteni.

² Archives d'antropologie criminelle IX. 406.

kísérlet segélyével magyarázza tényeit. Nagy tévedés volna azt hinni, hogy a megfigyelési módszer, melyet a kriminológiai alapigazság kifejtésénél mint korunk vívmányát hangsúlyoznak, a büntetőjogi tudományokban a történelmi módszer teljes kiküszöbölésére vezet. Sőt ellenkezőleg. Annak felismerése, hogy a társadalmi feltételek visszahatnak a kriminalitásra, miként *Garraud* reámutatott, új történelmi láthatárokat nyit meg a büntetőjog számára „puisque l'histoire de la criminalité devient une des faces de l'histoire des sociétés humaines”.² Hogy azonban e párhuzamok felderítésében valaki komoly eredményekre juthasson, ahhoz oly óriási kulturtörténeti ismeretekkel kell rendelkeznie, mint a minőkkel *Tarde* rendelkezett.

Mikor *Tarde* Philosophie pénale-járól beszámolva e jelentőségét szerettük volna kidomborítani, beteljesedett rajtunk annak igazsága, a mit *Goethe* *Eckermann*nal folytatott beszélgetésében mondott, hogy a nagy és eredeti szellemek műremekeit csak lehetőleg hasonló szellem képes felfogni, vagyis a föld szellemének szavait megfordítva: du begreifst den Geist, dem du gleichst. De vajjon ki volna hívva közülünk, szakjogászok közül arra, hogy ily feltételek mellett *Tarde* munkásságát méltányolja? Érezzük, hogy a kép, melyet gondolatvilágáról nyújtani képesek voltunk olyan, mint ha egy virágos kertet az utak és a kerítések mértani megjelölésével ábrázolnák, érezzük azt a törpeséget, mely a természet hatalmas alkotásainak láttára elfog „nature being the circumstance, which dwarfs every other circumstance.” (*Emerson*), de legalább úgy hisszük, talán sikerült megmutatnunk az utat, melyen e szellemóriás alkotásainak élvezetéhez eljuthatni. A történelem csak ismétel, mondja *Tarde* és mégis, ha elgondoljuk, hogy az emberi nem szellemének hány századra van szüksége, míg egy ily hatalmas intellektust reprodukálni képes, szinte kétségbe kell esnünk az emberi értelem tragikumán, mely az emberiség vezetőelméiben felhalmozódott kincseket az anyag örök változásában elpazarolja.

¹ *Precis de droit crim.* 8-ik kiad. 1903. 12. old.